

keskimääräinen arvomaailma. Lisäksi hän näyttää, että kasvussa oleva individualismi ei johda itsekkyyteen ja yksinäisyyteen vaan itse asiassa vahvistaa toisia kunnioittavia arvoja. Sosiaalisen pääoman heikkenemisestä länsimaissa on puhuttu paljon, mutta Welzel jakaa yhteisöllisyyden kahteen tyyppiin: pakotettuun ja itse valittuun. Vaikka parempi toimeentulo ja emansipatiiviset arvot vapauttavatkin meidät pakotetuista yhteisöistä, vahvistavat ne samalla itse valittuja yhteisöjä. WVS-aineiston pohjalta Welzel osoittaa, että ihmisten keskinäinen luottamus on globaalisti nousemaan päin, samoin epäitsekkyyks ja keskinäinen välittäminen.

Kaiken kaikkiaan kirja esittää inspiroivan ja empiriaan perustuvan optimistisen näkemyksen ihmiskunnan historiasta. Olemme viimeisen viidensadan vuoden aikana pikkuhiljaa astuneet uuteen vaiheeseen ihmiskunnan historiassa. Tässä uudessa vaiheessa emansipatiiviset arvot ja toisista välittäminen ja keskinäinen luottamus ovat nousseet aivan uudelle tasolle, ja sitä myötä myös demokratiasta on tullut jatkuvasti leviävä yhteiskunnallisen järjestäytymisen muoto. Vaikka kehitys lähti liikkeelle Länsi-Euroopasta, on se erityisesti viimeisten vuosikymmenten informaationkulussa tahtuneiden murrosten ansios- ta muuttunut aidosti globaalik-

si voimaksi. Kun ihmiset näkevät emansipatiivisten maiden vapaata elämäntapaa, tarttuu vapauden kaipuu heihinkin. Welzel ennustaakin, että ”lännen monopoli ihmiskunnan voimaannuttamisessa on ohitse” ja tulemme tulevaisuudessa näkemään maailman, joka on demokraattisempi, hyvinvoinvempi ja suvaitsevampi. Ja koska emansipatiivisten arvojen nousu ennustaa myöskin ympäristöä kunnioittavien arvojen nousua, olemme matkalla kohti maailmaa, jossa ilmastonmuutoksen torjumiseksi välttämättömät poliittiset ratkaisut saavat yhä enemmän kannatusta. Toivoo vain sopii, että ehdimme tältä osin perille ennen kuin on liian myöhä.

Hyvinvointivaltion notkelmat – huono-osaisuutta kartoittamassa

ILARI ILMAKUNNAS

Valtaosalla suomalaisista asiat ovat hyvin, ja Suomi sijoittuu useiden erilaisten vertailujen perusteella maailman parhaiden maiden joukkoon. Kuitenkin myös Suomesta löytyy väestönosa, jonka voidaan sanoa elävän huono-osaisuudessa. Kaiken kaikkiaan väestön voidaan nähdä muodostavan salmiakkikuvi- on mukaisen muodostelman, joka on keskeltä leveä ja ylhäällä ja pohjalla on kapeat kärjet. Pohjalla sijaitsevat kaikista huono-osaisimmat ja kärjessä hyvä-osaisimmat kansalaiset. Sosiaalinen etäisyys kärjen ja pohjan välillä on kasvanut. Tällaisen tilanne-

kuvan esittää hyvinvointisosiologian professori Juho Saari uusimmassa kirjassaan *Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*.

Saaren analyysissä muukalaiskäsite, joka pohjautuu sosiologi Georg Simmelin tuotantoon, viittaa etenkin heikossa asemassa olevien marginalisoitujen ryhmien jäseniin. Heidän matalampi elintaso ja elämänlaatu sekä erot elämäntavassa ylläpitävät sosiaalista etäisyyttä suureen väestön hyvinvoinvaan enemmistön nähden. Sosiaaliseen etäisyyteen vaikuttaa Saaren mukaan solidaarisuusvaje ja empatiaku-

Juho Saari
Huono-osaiset
Elämän edellytykset
yhteiskunnan pohjalla
Gaudeamus, 2015

lu, jotka luovat muukalaisuutta tuottavia rajoja. Solidaarisuusvaje viittaa haluttomuuteen osallistua heikoimpien ryhmien tulonsiirtojen ja palveluiden rahoitukseen ja empatiakuilu myötätunnon puutteeseen, joka pohjautuu näkemykseen huonompi-osaisten ansiottomuudesta. Näiden prosessien seurauksena kaikista huono-osaisimmista tulee

muukalaisia keskuudessamme.

Kaikkein huono-osaisimpien Saari kuvaa elävän huono-osaisuuden notkelmissa. Huono-osaisuuden notkelmissa pääsääntöisesti yhdistyy sekä resurssipohjainen että koettu huono-osaisuus, jatkuva sisäinen vuorovaikutus sekä ryhmän sosioekonominen samankaltaisuus. Mitä pienempi huono-osaisuuden notkelma on esiintyvyydeltään, sitä syvempi ja tiiviimpi se on.

Kirjan rakenne on kaksijakoinen: toisaalta se käsittelee laajasti huono-osaisuuden tutkimuksen sosiaalitieteellisiä lähtökohtia, huono-osaisuuden syitä sekä sen vähentämisen keinoja, toisaalta kirja keskittyy tarkasti yhteen huono-osaisuuden notkelmaan. Tämä notkelma on asunnottomuus. Asunnottomuudella viitataan ilman kattoa pään päällä olevien lisäksi tuettuun asumiseen. Saaren mukaan asunnottomia voi pitää laitosväestön jälkeen kaikista huono-osaisimpana ryhmänä. Elämänlaatu on aineiston perusteella asunnottomilla keskimäärin muuta väestöä selvästi alhaisempi. Kirjan tarkasteluiden perusteella huono-osaisuus kasaantuu asunnottomilla. Kuitenkin vastoin yleistä käsitystä notkelmissa elää sisäisesti hajanainen joukko, joka pitää sisällään elämänlaadultaan sekä melko hyvin että huonosti pärjääviä.

Kuin huomaamatta Saari käy aluksi läpi niin merkittävimpien sosiologian klassikoiden annin kuin moraalifilosofian lähtökohdat huono-osaisuuden tutkimukselle. Myös sosiaali- ja köyhyyspolitiikan kehitys Suomessa käydään tiivistetysti läpi. Ajoitain siirrytään tarkastelemaan asunnottomuutta huono-osaisuuden näkökulmasta, ja kirjan

loppupuolella tarkastellaan empiirisesti asunnottomien hyvinvointia. Kirjan laaja-alaisuuden vuoksi osa teemoista käydään läpi varsin tiivistetysti. Kaiken kaikkiaan tekstin liikkuminen yleisestä erityiseen tekee lukukokemuksesta miellyttävän.

Saari tutkimusryhmineen on tehnyt mittavan työn aineiston keräämisessä. Niin asunnottomat kuin vaikkapa ruokajonoissa asioivatkin ovat väestöryhmiä, joita on liki mahdoton tavoittaa tavanomaisten kyselytutkimusten avulla. Hyödyntämällä asumispalveluja tarjoavia yksiköitä, pitkäaikaisella yhteistyöllä ja luottamuksen rakentamisella on tutkimusryhmä onnistunut keräämään poikkeuksellisen aineiston. Jo tämä itsessään nostaa analyysin ja kirjan arvoa. Vaikka asunnottomuus toimii ikään kuin esimerkkinä huono-osaisuuden notkelmasta – joskin poikkeuksellisen syvästä sellaisesta – tarjoaa kirja asunnottomuudesta kiinnostuneille yksissä kansissa poikkeuksellisen kattavan kuvan asunnottomuudesta sosiaalisena ongelmana Suomessa. Kirjassa käsitellään muun muassa asunnottomuuden käsitettä ja ilmiön yleisyyttä, prosessia asunnon saamiseksi, lainsäädännöllistä taustaa sekä viimeaikaisia pyrkimyksiä ja politiikkaohjelmia asunnottomuuden vähentämiseksi. Erityishuomion saavat viime vuosina toteutetut pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelmat.

Kaiken kaikkiaan kirja vahvistaa ja korostaa kuvaa huono-osaisuudesta sekä sen kasautumisesta ja toisaalta huono-osaisuuden vähentämisestä moniulotteisina prosesseina. Esimerkiksi huono-osaisuuden osalta matalat resurssit johtavat huonompaan identiteettiin ja elä-

mänhallintaan, jotka johtavat matalampaan elämänlaatuun, joka taas johtaa matalampaan itsekunnioitukseen. Itsekunnioituksen Juho Saari asettaa inhimillisen toiminnan perimmäiseksi tavoitteeksi. Kirjassa näitä prosesseja on hahmotettu useiden käsittekarttojen avulla. Ilmiöiden moniulotteisuudesta ja -mutkaisuudesta kertoo myös se, etteivät kirjan suuret käsittekartat aina helpota prosessien ja erilaisten syy–seuraus-suuntien hahmottamista.

Saari käsittelee huono-osaisuutta etenkin notkelmina. Tämä jättää vähäiselle huomiolle ne ihmiset, jotka ovat vasta vaarassa pudota notkelmiin. Täten köyhyyden ja huono-osaisuuden tutkimuksessa on oma paikkansa myös esimerkiksi taloudellisen resurssien niukkuuden tutkimukselle. Niukat taloudellisesta resurssit tai jokin muu yksittäinen sosiaalinen ongelma voi mahdollisesti johtaa äärimmäiseenkin huono-osaisuuteen, vaikka muut huono-osaisuuden osatekijät eivät vielä kasautuisikaan.

Juho Saari korostaa köyhyyspolitiikan ja huono-osaille kohdennettujen ohjelmien ja hankkeiden merkitystä. Sosiaalipolitiikan kannalta olennaista lie neekin, kuinka tasapainoilla huono-osaisuuden ennaltaehkäisyyn ja toisaalta kohdennetun köyhyyspolitiikan välillä. Laajemmassa kuvassa kyse on siitä, kuinka paljon universaalista sosiaalipolitiikasta voi ja kannattaa joustaa kohdennetun köyhyyspolitiikan kehittämiseksi. Tätä tasapainoilua ja sen laajempia seurauksia olisi suonut kirjassa käsiteltävän tarkemmin.

Huono-osaisuuden kasautumisen dynaaminen luonne on alan asiantuntijoille varsin tut-

tu. Kuten Saari itsekin päätösluvussa toteaa, tulee jatkossa huomioida huono-osaisuuden dynaamiset vaikutukset. Tällä viitataan tutkittavien seuraamiseen useampana ajankohtana, jolloin voidaan tarkastella – kuten Saari asian ilmaisee – huono-osaisuuteen johtavia polkuja ja sieltä nousemisen mekanisme. Tyyppillisesti huono-osaisuuden ja köyhyyden tutkimuksessa tarkastelu keskittyykin henkilöiden taustatekijöihin ja tekijöihin, jotka johtavat huono-osaisuuteen. Tässä teoksessa ei tähän puoleen päästä empiirisesti käsiiksi. Kirjassa kuvataan ansiokkaasti järjestelmätasolla, kuinka asunnottomuuden vähentämishohjelma on vähentänyt asunnottomuutta. Tämän lisäksi kirjaa värittävät asunnottomien tai heidän läheistensä tarinat kertovat polusta huono-osaisuuden helpottamiseen, mutta muutoin aineisto ei mahdollista dynaamisten vaikutusten tarkastelua. Tutkimuksellisesti suuri haaste onkin, kuinka kerätä kaikista huono-osaisimmilta tietoja kahdelta tai useammalta ajankohdalta, kun heidän tavoittamisensa on muutenkin haasteellista.

Kirjassa Saari liittää ansiokkaasti huono-osaisuuden vähentämisen osaksi laajempaa ajankohtaista keskustelua eriarvoisuudesta. Hän tuo esille, että viimeaikoina on julkaistu runsaasti tutkimustietoa eriarvoisuuden talouskasvua hidastavista vaikutuksista ja siitä, että eriarvoisuus kytkeytyy huono-osaisiin. Saari huomauttaa, että mitä suurempaa on eriarvoisuus yhteiskunnassa, sitä heikommalla ovat huono-osaisia hyödyntävän resurssien uudelleenjaon ja sääntelyn valtapoliittiset mahdollisuudet. Eriarvoisuuden voi nähdä myös tuottavan kollektiivista välin-

pitämättömyyttä heikommassa asemassa olevia kohtaan. Juho Saari vaatii osuvasti selvitystä eriarvoisuuden julkistaloudellisista ja yhteiskunnallisista kustannuksista Suomessa. Varsinaisina mahdollisina mekanismeina epäoikeudenmukaisen eriarvoisuuden vähentämiseksi Saari esittää muun muassa peruskouluun ja laaja-alaisiin ammatteihin investoimisen, ansioturvan ja universaalien palveluiden avaamisen heikompiaisille, yhteisten foorumien rakentamisen ja yhteisöjen tukemisen, kuluksen progressiivisen verotuksen ja hyvinvointivaltion pohjan vuotokohtien tukkimisen.

Lopuksi kirjoittaja pohtii uusia suuntaviivoja huono-osaisuuden tutkimukselle. Uusina tai lisätarkastelua vaativina tutkimuskohteina Saari mainitsee ihmisten kimmoisuuden ja sosiaalisten kolhujen sietokyvyn, köyhyyden kulttuurisen käsittelyn, emotionaalisen huono-osaisuuden, kognitiivisten kykyjen ja palvelun kohtaamattomuuden, köyhyyden taloudellisen merkityksen, huono-osaisen ihmisten ja tietokoneiden välisen vuorovaikutuksen ja sosiaalipolitiikalla luotujen väestökategorioiden ja ihmisten identiteettien kohtaamattomuuden. Lisäksi kirjassa korostetaan sitä, että huono-osaisuuden tutkimuksen tulisi osallistua ja kytkeytyä sosiaalipolitiikan uudistusprosesseihin ja toimeenpanokelpoisten politiikkaratkaisujen rakentamiseen. Haastavasta toteuttamisesta huolimatta tämä on hyvä suuntaviiva huono-osaisuuden tutkimukselle. Laajempi keskustelu hyvinvointivaltion kehittämisestä kaipaava sosiaalitieteilijöiden ääntä ja kenties juuri tällaisen tutkimustoiminnan kautta ääni saataisiin jatkossa parem-

min kuuluviin.

Kirjan vahvuus on poikkeuksellisen kokonaisvaltainen ymmärrys huono-osaisuudesta niin tieteellisen tutkimuksen kuin poliittisen päätöksenteonkin näkökulmasta. Kiinnostavaa on muun muassa kirjan kuvaus siitä, kuinka monesta tekijästä onnistunut huono-osaisuuden vähentämiseen tähtäävä politiikka on kiinni. Erinäköisillä politiikkaohjelmilla on ollut taipumus epäonnistua. Asunnottomuuden vähentämishohjelma on Saaren mukaan poikkeus. Ohjelman onnistumisen taustalla oli eri ministeriöiden, kuntien ja muiden toimijoiden resurssien yhdistäminen yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi ja kuntien kytkeminen osaksi toimeenpanoprosessia. Vähentämishohjelma tuotti myös merkittävän tietoarkiston tutkimus- ja kehittämishankkeidensa avulla. Kaiken kaikkiaan huono-osaisuuden vähentämiseen vaikuttaa se, että sekä virkamiehet että poliitikot joutuvat jakamaan niukkuutta (rajallisia resursseja), mistä seuraa tasapainoilua erilaisten tavoitteiden välillä. Toisaalta huono-osaisuuden vähentämisen kohdalla kyse on pitkälti myös taloudellisista suhdanteista. Saari huomauttaa, että valtiontalouden ylijäämäisyys on ollut eduksi myös huono-osaisille. Tämä huomio on huolestuttava nykyisen pitkittyneen hitaan talouskasvun ajanjakson ja valtiontalouden alijäämäisyyden näkökulmasta. Taantuman entisestään pitkittyessä voi huono-osaisimmalle väestönosalle tulla pitkä ajanjakso vailla parannusta elinoloihin. Tällöin on riski, että notkelmat syvenevät entisestään.